

Organizacije stanovskih in gospodarskih interesov Slovenije med vojnama

FRANCE KRESAL

Za zaščito stanovskih interesov so bile splošne in posebne zbornice. Splošne zbornice so bile Zbornica za trgovino, obrt in industrijo na delodajalski strani in Delavska zbornica na delojemalski strani ter Kmetijska zbornica za zaščito kmečkega stanu. Poleg teh je bilo še več specialnih zbornic posameznih dejavnosti ali poklicev (inženirska, zdravniška, lekarniška, odvetniška, notarska). Članstvo v vseh zbornicah je bilo obvezno in urejeno s posebnimi zakoni ali uredbami. Na osnovi obrtnega zakona so bila urejena tudi obvezna združenja trgovcev, obrtnikov in industrijcev, društvo bančnih zavodov pa je na temelju društvenega zakona zastopalo interese vseh denarnih zavodov. Večina teh stanovskih organizacij je v podobni obliki obstajala že pred prvo svetovno vojno in je ta članek nadaljevanje moje razprave v Melikovem zborniku.¹ Vse organizacije podjetniških gospodarskih interesov so bile po uvedbi administrativnega socializma odpravljene kot neustrezne, ali pa so same prenehale obstajati.

V obdobju do druge svetovne vojne so se pri nas izoblikovale in uveljavile gospodarske norme razvitega kapitalizma ter razvilo se je enotno slovensko narodno gospodarstvo. Vzajemni interesi znotraj narodnega gospodarstva so se izražali v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, stanovski interesi pa v obrtnih zadrugah, trgovskih gremijih, v bančnem društvu in v zvezi industrijcev. Ob ustanavljanju nove države po prvi svetovni vojni je Zbornica uredničevala zamisli slovenskih nacionalnih, političnih in ekonomskih ciljev. Oblikovala je slovensko gospodarsko politiko in izgrajevala slovensko gospodarstvo, slovenski deželni vladi pa je pomagala izvajati določen obseg gospodarske avtonomije v okviru Jugoslavije. Za gospodarsko promocijo Slovenije je bil leta 1920 na predlog Zbornice ustanovljen Ljubljanski velesejem, za razvoj tržnega gospodarstva in višje oblike trgovanja leta 1924 še Ljubljanska borza, ki sicer nista bil ne obvezni ne prostovoljni združenji, pač pa gospodarski organizaciji, vendar v Sloveniji zelo posebnega in velikega pomena; velesejem se je razvil v gospodarsko zadrugo, borza pa je bila samoupravna gospodarska ustanova, podrejena državnemu nadzoru za pospeševanje in urejanje trgovskega

prometa z blagom, vrednostnimi papirji, devizami in valutami. Vendar jih ne omenjamo zaradi teh dejavnosti, pač pa zaradi drugih dejavnosti splošnega pomena, ki so izhajale predvsem iz velikega ugleda teh dveh ustanov, iz ugleda personalnega vodstva in ugleda članov teh ustanov. Ljubljanski velesejem se je razvil iz paradržavne ustanove slovenske narodne vlade z najeminentnejšimi gospodarstveniki in politiki za prezentacijo slovenskega gospodarstva doma in v tujini. Tudi Ljubljansko borzo so na predlog Zbornice za trgovino, obrt in industrijo ustanovili najpomembnejši gospodarstveniki in v njenem članstvu je bilo do leta 1941 358 največjih podjetij.

1. Zbornica za trgovino, obrt in industrijo

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani je bila obvezno gospodarsko združenje za zaščito stanovskih interesov, za zastopanje pred oblastmi in za pospeševanje trgovine, obrti in industrije. Ustanovljena je bila leta 1851 kot Trgovska in obrtna zbornica za Kranjsko. Narodna vlada za Slovenijo je 14. novembra 1918 razširila pristojnost te zbornice na ozemlje vse Slovenije in se je imenovala Trgovska in obrtna zbornica v Ljubljani. Dne 30. junija 1925 je bila preimenovana v Zbornico za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani.² Bila je najpomembnejša zbornica in tudi najstarejša v Sloveniji; obstajala je od leta 1851 do 1948 in je imela 98 let nepretrganega delovanja.³

Po prvi svetovni vojni je Zbornica delovala po avstrijski zakonodaji vse do leta 1932, ko je izšla jugoslovanska Uredba o trgovinskih, industrijskih in obrtnih zbornicah. Ta uredba je temeljila na novem jugoslovanskem Zakonu o obrtih iz leta 1931. Zbornični sistem se po uvedbi nove jugoslovanske zakonodaje ni bistveno spremenil. Delno se je povečalo delovno področje Zbornice, ker so v njeno pristojnost prišli tudi denarni in kreditni zavodi, banke, hranilnice, zavarovalnice,

¹ France Kresal, Stanovske organizacije od ukinitve cehov do prve svetovne vojne. Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 687-698.

² Uredba o izpremembah in dopolnitvah državnega zakona z dne 29. junija 1868 in 29. junija 1901 o organizaciji trgovskih in obrtniških zbornic glede sestave in teritorialnega okrožja Trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani kakor tudi volilnega reda za to zbornico z dne 30. junija 1925. Ur. list ljubljanske in mariborske oblasti št. 70, letnik VII z dne 29. julija 1925; Sl. N., št. 159/37, 1925.

³ Obširneje in podrobneje o Zbornici TOI glej France Kresal, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. Prispevki za novejšo zgodovino, XLI, 2001, št. 1, str. 59-69.

rentni zavodi in zastavljalnice ter občinska in mestna podjetja, ki prej po avstrijski zakonodaji niso sodila v zbornico. Povečale in razširile so se tudi nekatere naloge in pristojnosti Zbornice. V okviru Jugoslavije so bile zbornice organizirane po banovinah. Bile so javnopravne ustanove in posvetovalna telesa državnih oblasti in samoupravnih teles o vseh vprašanih gospodarskega in socialnega reda.

Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani (Zbornica TOI) je obravnavala vsa vprašanja iz posameznih gospodarskih panog, spremljala vse gospodarske pojave in ocenjevala njihove učinke na gospodarstvo svojega področja, pristojnim državnim organom pa dajala svoja mnenja in predloge za reševanje. Dajala je svoja mnenja o načrtih zakonov, uredb in pravilnikov s področja gospodarstva. Zbirala in obdelovala je statistične podatke o stanju gospodarstva. Vodila je register vseh podjetij na svojem območju po panogah. Za svoje potrebe (zbornične doklade, članarina, volilni imenik) je vodila poseben davčni kataster. Vodila je zbornik trgovinskih običajev (uzanc) svojega področja in izdajala potrdila o njih. Vodila je evidenco uvoznih in izvoznih podjetij ter izdajala potrdila o izvoru blaga. Izdajala je potrdila za davčne in carinske olajšave. Razvila je obširno informacijsko službo za potrebe svojih članov, za različna ministrstva izvajala strokovne ankete o stanju gospodarstva na svojem področju. Sodelovala je na gospodarskih konferencah in kongresih, izdajala publikacije s poročili o stanju gospodarstva, finančno podpirala izdajanje strokovnih publikacij in poučnih knjig. Izdajala je izvirna spričevala obrtnikom, legitimacije trgovskim potnikom, overjala in izdajala izjave glede prošelj za nastop obrti, nadzorovala je strokovne organizacije trgovcev, industrijcev in obrtnikov (trgovske gremije, zvezo industrijcev in obrtna združenja). Razvila je široko dejavnost za pospeševanje vseh panog gospodarstva na svojem zborničnem področju. Sodelovala je z vsemi drugimi zbornicami v državi. Spodbujala je razvoj slovenskega strokovnega šolstva in ga tudi finančno podpirala. Za izobraževanje trgovskega kadra je omogočila ustanovitev državne dvorazredne šole v Mariboru leta 1919 in pripomogla, da se je leta 1926 preoblikovala v trgovsko akademijo. Vodila je akcijo za ustanovitev trgovske akademije v Ljubljani leta 1920. Leta 1938 je v Ljubljani odprla zasebno zbornično dvorazredno trgovsko šolo javne narave. Leta 1928 je v svojem okviru organizirala Zavod za pospeševanje obrti in imela je komisijo za opravljanje mojstrskih izpitov. Že v prvem letu delovanja izpitnih komisij pri Zbornici je mojstrski izpit opravilo 900 kandidatov, v poznejših letih pa še okrog 1500 samostojnih obrtnikov. Od leta 1929 je v okviru zbornice delovalo zbornično razsodišče, ki je hitro in učinkovito urejalo številne gospodarske spore, ki bi sicer obremenjevali red-

na sodišča. Za gospodarsko promocijo Slovenije je bil leta 1920 na predlog Zbornice ustanovljen Ljubljanski velesejem, za razvoj tržnega gospodarstva in višje oblike trgovanja leta 1924 še Ljubljanska borza. Ob ustanavljanju nove države po prvi svetovni vojni je Zbornica uresničevala zamisli slovenskih nacionalnih, političnih in ekonomskih ciljev. Oblikovala je slovensko gospodarsko politiko in izgrajevala slovensko gospodarstvo, slovenski deželni vladi pa je pomagala izvajati določen obseg gospodarske avtonomije v okviru Jugoslavije. Zbornica TOI se je zavzemala za urejen odnos med delom in kapitalom. Podpirala je uvedbo osemurnega delavnika in ureditev ustrezne delavske zaščite ter delavskega socialnega zavarovanja po prvi svetovni vojni. Dejavno je sodelovala pri izgradnji avtonomnega sistema podjetniških kolektivnih pogodb, v katerih so določali mezde, mezdni sistem in druge delovne pogoje, ni pa mogla biti podpisnica na delodajalski strani, to so bili lahko samo podjetniki sami, ali njihova svobodna združenja.⁴

Zbornica se je vzdrževala s svojimi lastnimi sredstvi, ki jih je pridobivala iz dohodkov svojega premoženja, iz dohodkov zborničnih taks in iz obvezne članarine. Redne zbornične doklade (članarina) so znašale 8 odstotkov odmerjenega davka za večja podjetja, za obrtnike in trgovce, ki so zaposlovali največ dva pomočnika in plačevali davek pavšalno, je bila tudi članarina pavšalna po 10 do 20 dinarjev. Zbornična taksa za obrtna dovoljenja je znašala po 200 do 500 dinarjev glede na velikost podjetja, za rokodelske obrtnike po 50 do 100 din in za izdajanje legitimacij trgovskih potnikov po 20 do 50 din.

Člani Zbornice so bili vsi gospodarski subjekti trgovine, obrti in industrije. Teh je bilo v Sloveniji leta 1918 27.852, leta 1938 pa 39.390. Največ jih je bilo s področja obrti in trgovine. Konec leta 1926, ko je še veljal davčni cenzus za volitve v Zbornico, je bilo 33.002 volilnih upravičencev, in sicer 9.514 v trgovinskem odseku, 23.027 v obrtnem odseku in 416 v industrijskem odseku.⁵ Do leta 1939 se je število industrijskih podjetij povečalo za 46 odstotkov, število obrtnih in trgovinskih obratov je ostalo bistveno nespremenjeno.

Zbornico je vodil zbornični svet, ki je štel prvotno 48 članov (po 16 za vsak odsek). Ko je bil leta 1934 ustanovljen še gostinski odsek, se je število svetnikov povečalo na 58. Glede na veliko število obrtnikov, so ti leta 1933 zahtevali ustanovitev svoje obrtniške zbornice, vendar niso uspeli. Šele leta 1935 so pridobili nekatere večje

⁴ Uredba o trgovinskih, industrijskih in obrtnih zbornicah. Sl. List, št. 60/III, z dne 31. avgusta 1932, str. 1005-1012; Sl. N., št. 178/LXXV, 1932, str. 512.

⁵ Trgovski list. Časopis za trgovino, industrijo in obrt. Ljubljana 1926, IX, št. 118, Razglas Volilne komisije Zbornice za trgovino, obrt in industrijo z dne 9. oktobra 1926.

pristojnosti pri pospeševanju obrti, večji vpliv pri zborničnih odborih in dobili v svojem odseku štiri svetnike več (skupaj 20). Skupno število vseh zborničnih svetnikov je odslej znašalo 62, in sicer po 16 v trgovskem in industrijskem odseku, 20 v obrtniškem in 10 v gostinskem odseku. Vsak odsek je prej volil enako število svetnikov, čeprav je bilo število članov bistveno različno.⁶

Organi Zbornice TOI so bili: zbornični svet, predsedništvo, odseki, stalni in posebni odbori, zbornični urad, izpostave in zastopstva. Zbornične svetnike so volili vsi člani zbornice v okviru svojih odsekov. Zbornični svet je nato volil vse druge organe in predsednika Zbornice.⁷ Mandat zborničnih svetnikov naj bi trajal šest let, vendar so bile volitve v Zbornico TOI samo trikrat: v letih 1926, 1927 in 1936, a nikoli za ves mandat; sicer so bili svetniki imenovani od vlade.⁸ V tridesetletnem delovanju Zbornice TOI v okviru Jugoslavije so jo vodili izvoljeni organi samo šest let in pol. V jugoslovanskem obdobju politične stranke sicer niso sodelovale pri zborničnih volitvah, politično neodvisni pa zbornični organi vseeno niso bili. Med okupacijo in po njej pa ni bilo ustreznih razmer za politično neodvisno Zbornico.

Zbornica je bila pod državnim nadzorstvom; izvajal ga je minister za trgovino in industrijo. Minister je iz določenih razlogov lahko tudi razpustil zbornični svet in imenoval komisariat za vodenje tekočih poslov zbornice. To se je zgodilo štirikrat: 21. decembra 1926, 15. septembra 1930, 8. avgusta 1940⁹ in februarja 1941, ko se je osamosvojil obrtni odsek in se konstituiral v samostojno Obrtno zbornico, preostala Zbornica TOI pa se je preoblikovala v Trgovsko industrijsko zbornico. Novih volitev ni bilo in postavljeno je bilo začasno vodstvo.¹⁰

Pod okupacijo med drugo svetovno vojno je bila Zbornica omejena samo na Ljubljansko pokrajino. Neposredno je bila podrejena nadzoru Visokega komisariata in njen podprefekt je postal zbornični predsednik; zborničnemu uradu je bil dodeljen komisar. Zbornica je bila z uredbo visokega komisarja Ljubljanske pokrajine 2. maja 1942 preoblikovana v Pokrajinski korpora-

cijski svet. Ob ustanovitvi korporacijskega sveta je bilo v registru nekdanje Trgovske industrijske zbornice v Ljubljani vpisanih 145 industrijskih obratov, 5.580 obrtniških, 3.296 trgovinskih in 1.526 gostinskih obratov, kar je bila komaj tretjina gospodarskih zmogljivosti nekdanje Zbornice TOI. Pokrajinski korporacijski svet je bil zadolžen za iste naloge kot prejšnja Trgovsko industrijska zbornica v vojnih razmerah. Izvajala je predvsem naloge racionirane preskrbe s surovinami in njihovo distribucijo gospodarskim organizacijam ter vodila evidenco proizvodnje, uvoza in izvoza. Izdajala je oblačilne nakaznice in razdeljevala kurivo potrošnikom.¹¹

Na nemškem okupacijskem območju so bile krajevne gospodarske organizacije vključene v nemške pokrajinske zbornice, in sicer Zbornici za Koroško v Celovcu in Zbornici za Štajersko v Gradcu, pomembnejša podjetja industrije, trgovine, bank, zavarovalnic, energije in prometa pa v državno gospodarsko zbornico. Pokrajinske gospodarske zbornice so bile organizirane enako kot državna, na temelju notnih interesov kapitala in dela.¹² Po nemški zasedbi Ljubljane so tudi ljubljansko Zbornico vključili v svoj sistem in jo podredili Zbornici za Koroško. Gospodarske organizacije v Prekmurju so bile podrejene madžarski gospodarski zbornici.

Po osvoboditvi je bilo zbornično delovanje obnovljeno v prvotnem obsegu in usmerjal ga je dvanajstčlanski delegatski odbor. S podatki iz svojih popisov in evidenc o gospodarskih obratih, njihovih zmogljivostih, potrebah po surovinah in o stanju kvalificirane delovne sile je Zbornica sestavljala podrobna poročila in študije v pomoč planski komisiji LRS in ministrstvu za industrijo in rudarstvo, za trgovino in preskrbo. Ko so gospodarske organizacije z razlastitvami, zaplembami in z nacionalizacijo prešle v last splošnega ljudskega premoženja v spremenjeni družbenopolitični ureditvi, ni bilo več pogojev za delo in obstoj nekdanje Zbornice TOI in je bila 5. maja 1948 razpuščena. Njeno premoženje je postalo splošno ljudsko in je prišlo v upravo LRS.¹³

Zbornični svetniki so pomembno sodelovali pri ustvarjanju slovenske gospodarske politike na Slovenskem. Ljubljanski veletrgovec Ivan Knez je bil predsednik že prejšnje kranjske deželne zbornice od leta 1911 dalje in nato še prvi predsednik slovenske zbornice vse do svoje smrti leta 1926.¹⁴ Sledil mu je ljubljanski veletrgovec Ivan

⁶ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 153-155, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani; Zapisniki sej Zbornice za trgovino, obrt in industrijo z dne 7. 4. 1933, 28. 12. 1933, 12. 4. 1935.

⁷ Volilni red zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani z dne 30. junija 1925, Ur. list št. 70/VII, str. 446-448; Sl. N., št. 159/XXXII, 1925.

⁸ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 153-155, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo.

⁹ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 133-135, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo.

¹⁰ Anka Vidovič-Miklavčič, Zveza slovenskih obrtnikov in prizadevanje za ustanovitev obrtne zbornice. Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 973-975.

¹¹ Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo, Ljubljana 1943, XXVI, št. 17, 26. februar, I. plenarna seja Pokrajinskega korporacijskega sveta. Govor Eksc. Emilija Graziolija, št. 36, 4. maj, Proslava II. obletnice. Govor visokega komisarja.

¹² Dr. Henrik Steska, Uprava v državnih pokrajinah Nemčije. Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo, Ljubljana 1943, XXVI, št. 82-90, 12. oktober do 9. november.

¹³ Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. II. knjiga. Ljubljana 1999, str. 255-256.

¹⁴ Trgovski list, Ljubljana 1926, IX, št. 2, str. 1, Ivan Knez.

Jelačin in Zbornici predsedoval do 8. avgusta 1940.¹⁵ Podpredsedniki Zbornice so bili: Dragotin Hribar, Ivan Ogrin, Josip Rebek, vsi lastniki svojih podjetij in upravni svetniki številnih gospodarskih družb. Dragotin Hribar je bil tudi podpredsednik Ljubljanskega velesejma in častni predsednik Ljubljanske borze ter predsednik Zveze industrijcev Slovenije. Generalni tajniki Zbornice TOI so bili: dr. Viktor Murnik do leta 1926, dr. Fran Windischer do 1931 in dr. Ivan Mohorič do 1941. Vsi so bili upravni svetniki številnih podjetij; Windischer je bil tudi predsednik Narodne galerije, Mohorič pa minister za trgovino in industrijo. Zbornični svetniki so bili pomembnejši gospodarstveniki. Omenimo samo nekaj najvidnejših, da bi s tem ponazorili vlogo in pomen Zbornice v slovenski gospodarski politiki. Fran Bonač, Ciril in Franc Pavlin, Viktor Meden, Jakob Mohorič, Avgust Westen, Anton Klinar in Rihard Skubec so bili v Zbornici predstavniki finančnega kapitala in največjih industrijskih družb, Peter Kozina, Josip Lenarčič, Franc Majdič, Vladimir Remec, Avgust Žabkar, Rudolf Stermeck in Franc Šumi pa svojih industrijskih in trgovskih podjetij. Milan Dular, Ivan Šubic in Milan Šuklje so v Zbornici predstavljali velesejem, strokovno šolstvo in inženirsko zbornico.¹⁶ Ko je minister za trgovino in industrijo 8. avgusta 1940 razpustil zbornični svet, je bil za komisarja zbornice imenovan Avgust Tosti, ravnatelj Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo. Februarja 1941 je bilo imenovano začasno vodstvo zbornice. Za predsednika Trgovsko-industrijske zbornice je bil imenovan Karel Čeč, ravnatelj Jugoslovanske tiskarne in predsednik upravnega sveta Saturnusa; predsednik industrijskega odseka je postal Rihard Skubec, direktor Trboveljske premogokopne družbe, predsednik trgovskega odseka ljubljanski veletrgovec Albin Smrkolj, gostinskega pa Ciril Majcen, gostilničar v Ljubljani. Za predsednika na novo ustanovljene Obrtne zbornice je bil imenovan Karel Kavka, stavbenik in tesarski mojster iz Ljubljane. Tudi vsi zbornični svetniki so bili imenovani; prevladovali so iz vrst katoliške Zveze slovenskih obrtnikov.¹⁷

2. Kmetijska zbornica

Kmetijska zbornica je bila ustanovljena 21. januarja 1937 kot stanovsko zastopstvo za zaščito in pospeševanje kmetijstva.¹⁸ Člani zbor-

nice so bili vsi lastniki kmetijskih in gozdnih posesti. Finančna sredstva zbornice so bili dohodki iz njenega lastnega premoženja, iz prostovoljnih prispevkov in iz 5 odstotne doklade na osnovni davek od zemljišč. V zbornični svet so volili po enega predstavnika iz vsakega volilnega okraja, po enega so delegirale revizijske zveze kmetijskih zadrug, centrale kmetijskih družb, društva agronomov, gozdarjev in veterinarjev, deset pa jih je zbornični svet kooptiral iz vrst kmetijskih strokovnjakov. Zbornični svet se je konstituiral 27. junija 1937. Zbornica je izvedla več anket o stanju kmetijstva, posestni in socialni strukturi, razpravljala o zavarovanju slovenske kmečke posesti v obmejnem pasu, predlagala spremembo uredbe o likvidaciji kmečkih dolgov, koliko naj Slovenija dobi finančnih sredstev iz fonda za pomoč kmečkemu gospodarstvu, predlagala spremembo občinskih taks in trošarin, spremembo lesnih uzanc pri ljubljanski borzi, odpis zaostalih in neplačanih prispevkov za nezgodno zavarovanje kmečkih delavcev, razpravljala o problemu znižanja cen pšenice, predlagala kredite za nabavo kmetijskih strojev, ustanovitev veterinarskih ambulanz. Zbornica je razpravljala o problemu sezonskega izseljevanja iz Prekmurja, o problemu ciganov, o socialnih problemih kmetijskega prebivalstva in o socialnem zavarovanju kmečkega prebivalstva. Kmetijska zbornica v Ljubljani je imela za pospeševanje kmetijstva sedem strokovnih odborov, in sicer za poljedelstvo, vrtnarstvo in hmeljarstvo; za živinorejo, mlekarstvo, travništvo, pašništvo in meliorizacije; za vinarstvo in sadjarstvo; za gozdarstvo; za kmetijsko trgovinsko politiko; za pravna finančna in carinska vprašanja; za kmetijsko organizacijo, zadružništvo, kmetsko zavarovanje in za higijeno vasi.¹⁹ Pod italijansko okupacijo se je Kmetijska zbornica v Ljubljanski pokrajini preoblikovala v Združenje kmetovalcev s 45.000 člani, ki je bilo sestavni del korporacijskega sindikata Pokrajinske zveze delodajalcev, ustanovljene 15. novembra 1941 z uredbo Visokega komisarja.²⁰ Pod nemško okupacijo članstva kmetijske zbornice niso priznavali, vsi samostojni kmetovalci in njihovi delojemalci ter odrasli družinski člani pa so bili obvezno včlanjeni v prisilnem združenju kmetovalcev deželnega prehranjevalnega urada pri deželskem svetniku.²¹ Kmetijska zbornica je bila po osvoboditvi leta 1945 razpuščena.

¹⁵ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 153-155, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo.

¹⁶ F. Kresal, Slovensko podjetništvo v industriji. Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana 1994, XXXIV, št. 1, str. 57-73.

¹⁷ Anka Vidovič-Miklavčič, Zveza slovenskih obrtnikov in prizadevanje za ustanovitev obrtne zbornice. Melikov zbornik, Ljubljana 2001, str. 973-975.

¹⁸ Uredba o kmetijskih zbornicah, Sl. list, št. 20/1937, str. 145-152.

¹⁹ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 164-170, Kmetijska zbornica.

²⁰ Organizacijsko delo Zveze delodajalcev. Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo, Ljubljana 1943, XXVI, št. 48, 15. junij 1943.

²¹ Dr. Henrik Steska, Samouprava v Veliki Nemčiji. Poklicne stanovske organizacije. Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo, Ljubljana 1943, XXVI, št. 89, 2. november 1943.

3. Zbornice posameznih poklicev

Bilo je tudi več zbornic posameznih poklicev, ki so samostojno izvajali gospodarsko dejavnost. Inženirska zbornica v Ljubljani je bila ustanovljena 12. avgusta 1919. Zbornica je obvezno združevala pooblaščenine inženirje v vsej Sloveniji. Prej sta slovensko ozemlje vključevali zbornici v Gradcu in v Trstu. Inženirska zbornica je skrbela za razvoj tehničnih ved in uporabo le-teh v praksi, dajala je ustrezne predloge in mnenja upravnim organom, skrbela je za ugled pooblaščenih inženirjev, nadzorovala njihovo delo in ščitila njihove pravice. Pomembno vlogo je imela pri razvoju tehniške fakultete. Njena dolgoletna predsednika sta bila ing. Milan Šuklje in ing. Milko Pirkmajer.²² Odvetniška zbornica je bila ustanovljena 4. novembra 1918, ko je odvetniška zbornica za Kranjsko s sedežem v Ljubljani razširila zbornični okoliš na vso Slovenijo. Z uredbo poverjenišva za pravosodje so bili 19. decembra 1918 pozvani vsi odvetniki in odvetniški kandidati, da se včlanijo v to zbornico. Odvetniška zbornica v Ljubljani je leta 1930 postala članica Mednarodne zveze odvetnikov. Zbornica je ščitila interese svojih članov, razvijala pravno etiko in nalagala svojim članom dolžnost brezplačnega zastopanja revnih strank v primerih, ko je bilo zastopstvo po odvetniku obvezno. Dne 23. marca 1929 je bil pri zbornici ustanovljen pokojninski fond, ki je zavaroval svoje člane za onemoglost, starost in smrt v šestih razredih z mesečnimi prispevki od 150 do 500 din. Invalidska oziroma starostna renta je znašala šestkratno vsoto premijskih prispevkov (900-3000 din na mesec).²³ Notarska zbornica v Ljubljani je bila ustanovljena 26. septembra 1930. Notar kot javni organ, ki mu je bila z zakonom poverjena dolžnost sestavljati javne listine in opravljati druge posle, je bil v Sloveniji znan že prej in tudi ustrezno organiziran v okviru notarskega reda iz leta 1871. Notarska zbornica za zaščito koristi notarskega stanu pa je bila ustanovljena šele po jugoslovanskem zakonu o notarjih iz leta 1930. Notarji so si prizadevali za uvedbo pokojninskega zavarovanja, ker pri tem niso uspeli, so v okviru zbornice ustanovili pokojninski sklad.²⁴ Zdravniška zbornica je bila ustanovljena leta 1923, ko se je Društvo zdravnikov preoblikovalo v zbornico. Prvotno je 2. novembra 1918 Društvo zdravnikov za Kranjsko razširilo svoje delovno področje na vso Slovenijo, potem pa leta 1923 razglasilo ustanovitev Zdravniške zbornice v Ljubljani. Zbornica je zastopala interese zdravniškega stanu in samostoj-

nih zdravnikov do oblasti, zlasti pa do številnih bolniških blagajn in zdravstvenih zavarovalnic. Članstvo zdravnikov v zbornici je bilo obvezno. V okviru Zbornice je bil pokojninski sklad za zdravniške vdove in sirote. Zbornica je izdajala svoje glasilo Zdravniški vestnik.²⁵ Lekarniška zbornica je bila ustanovljena 9. januarja 1931 za vso državo; v Ljubljani pa je bil le sedež sekcije za Dravsko banovino. Prej so bili lekarnarji obvezni člani lekarniških gremijev. Gremij lekarnarjev za kranjsko deželo je bil ustanovljen leta 1832. Leta 1919 so se člani kranjskega, štajerskega in ogrskega (Prekmurje) gremija združili v skupni Slovenski lekarniški gremij v Ljubljani. Ko je minister za narodno zdravje 31. januarja 1925 izdal uredbo o ustanovitvi in organizaciji lekarniške zbornice, se je gremij preimenoval v zbornico.²⁶ Po zakonu o lekarnah z dne 14. aprila 1930 je bilo izvedeno obvezno članstvo vseh lekarnarjev v enotni lekarniški zbornici za vso državo s sedežem v Beogradu. Člani lekarniške zbornice so bili vsi lekarnarji in vsi magistri farmacije, ki so imeli dovoljenje za samostojno vodenje lekarne.²⁷

4. Delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani

Delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani je bila ustanovljena 6. januarja 1922 na osnovi uredbe o delavskih zbornicah z dne 21. maja 1921.²⁸ V Mariboru, Celju, Kranju in v Murski Soboti so bile ekspoziture delavske zbornice. Svoje prostore so imele v svojih zgradbah. V Ljubljani si je delavska zbornica leta 1927 zgradila poslovno zgradbo na Miklošičevi cesti poleg stavbe Okrožnega urada za zavarovanje delavcev. V novi stavbi delavske zbornice so dobile svoje prostore še druge delavske ustanove, in sicer borza dela, inšpekcija dela, izseljeniški urad, javna kuhinja z delavsko menzo, knjižnica delavske zbornice, delavske kulturne in strokovne (sindikalne) organizacije. Po uredbi o delavskih zbornicah in poznejšem Zakonu o zaščiti delavcev iz leta 1922 so bile delavske zbornice interesne predstavnice delavcev in nameščencev. Bile so v Ljubljani, Zagrebu, Splitu, Osijeku, Novem Sadu, Beogradu in Skopju. V področje delavskih zbornic je sodila zaščita vseh ekonomskih, socialnih in kulturnih interesov delavcev in nameščencev. Delavske zbornice so imele pravico in dolžnost dajati zakonodajalcu in vladi predloge, poročila in mnenja o ureditvi delovnega razmerja, delavske zaščite, delavskega zavarovanja, delovnega trga, o skrbstvu za stanovanja, za prehrano in za

²² Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 155-156, Ljubljanska inženirska zbornica.

²³ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 156-158, Odvetniška zbornica v Ljubljani.

²⁴ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 158-159, Notarska zbornica.

²⁵ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 160-162, dr. V. Meršol, Zdravništvo in Zdravniška zbornica.

²⁶ Ur. list, št. 23/1925, str. 118-120.

²⁷ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1938, str. 163, Lekarniška zbornica.

²⁸ Ur. list, št. 99/1921, str. 491-492; Sl. N., št. 157/1921.

kulturo ter o vseh drugih zadevah, ki bi se tikale delavcev. Delavske zbornice so morale na zahtevo prizadetih strank ali državnih oblasti sodelovati pri posredovanju za sklepanje kolektivnih pogodb in pri sporih, ki so nastajali iz delovnega razmerja. Zbirale so podatke in vodile statistiko o delavskih zadevah (gibanje mezd in eksistenčnega minimuma, mezna gibanja in podobno); zbirati in hraniti so morale kolektivne pogodbe, ki so bile sklenjene na njihovem območju. Delavske zbornice so vodile seznam vseh delavskih strokovnih (sindikalnih) organizacij.

Materialna sredstva za delovanje delavske zbornice so bili državne subvencije in redni denarni prispevki, ki so jih morali plačevati vsi zaposleni delavci in so znašali 0,3 odstotka mezde.²⁹

Delavske zbornice so bile samoupravne ustanove s svojim statutom; njihovo delovanje je nadziralo ministrstvo za socialno politiko. Organi delavske zbornice so bili skupščina, upravni odbor in predsednik. Člane skupščine delavske zbornice so volili vsi delavci in nameščenci, stari nad 18 let, ki so bili obvezno zavarovani po zakonu o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922. Mandat članov delavske zbornice je trajal tri leta. Vendar so bile volitve zanje samo dvakrat: v letih 1926 in 1933. Prej in pozneje so bili imenovani. Prve člane Začasne delavske zbornice za Slovenijo so imenovali na predlog delavskih strokovnih organizacij leta 1921, zadnje je imenoval minister za socialno politiko sam leta 1939. V vmesnem obdobju so mandate izvoljenih skupščin dvakrat podaljšali. Prvi predsednik delavske zbornice je bil Melhior Čobal, leta 1933 je bil izvoljen Alojzij Sedej, 1937 pa Lovro Jakomin. Tajnik Zbornice je bil Filip Uratnik.

Po okupaciji se je z uredbo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino z dne 8. julija 1941 Delavska zbornica za Slovenijo preoblikovala v korporacijski sindikat delojemalcev z imenom Pokrajinska delavska zveza in je kot taka delovala do konca vojne. Po osvoboditvi so vse pristojnosti nekdanje delavske zbornice v Ljubljani že od 18. maja 1945 izvajali na novo ustanovljeni Enotni sindikati, čeprav so bile delavske zbornice v Jugoslaviji odpravljene šele z uredbo ministra za delo z dne 18. aprila 1946 skupaj z odpravo osrednje uprave za posredovanje dela in javnih borz dela. Za vse dejavnosti odpravljenih delavskih ustanov je minister pooblastil Enotne sindikate. Zato so sindikati dobili tudi premoženje teh razpuščenih ustanov (Delavska zbornica v Ljubljani, Delavski dom in vse zgradbe javne borze dela in delavske zbornice v Kranju, Mariboru, Celju in Murski Soboti) in ustrezne prispevke od plač (1% za borze dela in 0,5% za delavsko zbornico).

5. Obrtne zadrage in trgovski gremiji

Obvezno stanovsko organizacijo obrtnikov in trgovcev v Sloveniji v okviru Jugoslavije so predstavljale obrtne zadrage in trgovski gremiji, ki so se začeli ustanavljati v letih 1919 in 1920. Določbe avstrijskega obrtnega zakona glede obrtnih zadrug in trgovskih gremijev so v Sloveniji veljale tudi v okviru Jugoslavije do leta 1931, ko je bil uveljavljen nov jugoslovanski zakon o obrtih. Jugoslovanski Zakon o obrtih z dne 5. novembra 1931³⁰ je odpravil terminologijo obrtnih zadrug oziroma trgovskih gremijev ter uvedel zanje nove izraze združbe ali zveze trgovcev, obrtnikov in industrijcev. Njihove organizacije, nalog in pristojnosti pa novi zakon o obrtih ni spreminjal. Pri ustanavljanju novih obveznih stanovskih združenj je dajal večje pristojnosti Zbornicam.³¹

Obrtnih zadrug je bilo 215 in so bile združene v Zvezi obrtnih zadrug ljubljanske in mariborske oblasti, po letu 1929 pa v Zvezi obrtnih zadrug za Slovenijo. Obrtne zadrage so v svojih stanovskih organizacijah združevale okrog 23.000 obrtnikov vseh strok. Predsednik obrtnega združenja je bil Josip Rebek, ki je bil tudi podpredsednik Zbornice TOI. Gostinskih zadrug je bilo 64 in so bile združene v samostojno zvezo s sedežem v Ljubljani. Zveza gostinskih zadrug je združevala samostojne gostilničarske, restavracijske in hotelirske obrate. Njen predsednik je bil Ciril Majcen, gostilničar v Ljubljani. Leta 1938 je bilo 5.250 lastnikov gostinskih obratov; največ je bilo gostilničarjev.

Obvezna organizacija trgovcev je bila izvedena v trgovskih gremijih; bilo jih je 33 in so bili združeni v Zvezi trgovskih gremijev s sedežem v Ljubljani. V trgovskih gremijih je bilo včlanjenih 9.500 trgovcev. Predsednik trgovskega združenja je bil ljubljanski veletrgovec Ivan Jelačin, ki je leta 1926 postal tudi predsednik Zbornice TOI. Vse te stanovske organizacije so bile za obrtnike in podjetnike obvezne in so temeljile na določilih obrtnega zakona; njihova dejavnost se je finansirala samostojno iz obveznih prispevkov na podlagi plačanega prihodninskega davka (8 do 10%) in iz pristojbin za izdajanje različnih potrdil, mnenj in soglasij ter iz lastnih pridobitnih dejavnosti (gremijske trgovske šole, tečaji za pospeševanje obrtništva, izdajateljska dejavnost, trgovski in obrtniški plesi in druge dobrodelne prireditve).³²

6. Zveza industrijcev

Industrijci so bili prvotno organizirani v prostovoljni Zvezi industrijcev na osnovi društ-

²⁹ F. Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji, Ljubljana 1998, str. 261-267.

³⁰ Ur. list, št. 76/1931, str. 1429-1497.

³¹ Rudolf Sterle, Zakon o obrtih, Ljubljana 1933, str. 218-235.

³² Trgovski list, Časopis za trgovino, industrijo in obrt, Ljubljana 1929, XII, št. 33, dr. Fran Windischer, Obligatorne organizacije trgovine v Sloveniji.

venega zakona; ustanovna skupščina je bila 9. februarja 1919 v Ljubljani. Po izidu novega jugoslovskega zakona o obrtnih iz leta 1931 se je Zveza industrijcev v Ljubljani preoblikovala v obvezno združenje, ki je takrat včlanjevalo 407 industrijskih podjetij v Sloveniji; do leta 1939 se je Zveza industrijcev povečala na 609 članov. Prvi predsednik Zveze industrijcev je bil Vinko Majdič, podjetnik iz Kranja. Po njegovi smrti 29. maja 1924 je postal predsednik Dragotin Hribar, podjetnik iz Ljubljane, za njim pa Anton Krejči iz tovarne dušika v Mariboru; leta 1937 je postal predsednik Zveze industrijcev Avgust Praprotnik. Prvi tajnik Zveze je bil ing. Milan Šuklje, leta 1937 ga je nasledil dr. Adolf Golia. Zveza industrijcev je bila zelo pomembno gospodarsko združenje, ki je odločujoče vplivalo na gospodarsko politiko in odločno zastopalo podjetniške interese ob pogajanjih z delavskimi sindikati v mezdnih gibanjih in stavkah. V letih 1919-1941 je bila včlanjena v Centrali industrijskih korporacij Jugoslavije, ki jo je od ustanovitve leta 1919 do leta 1931 vodil dr. Fran Windischer, potem pa Avgust Praprotnik. Leta 1942 se je Zveza reorganizirala in se preoblikovala v Združenje industrijcev in obrtnikov.

7. Društvo bančnih zavodov

Društvo bančnih zavodov Slovenije je bilo ustanovljeno 21. decembra 1921. Prej so bili slovenski denarni zavodi včlanjeni v Zvezi denarnih in zavarovalnih zavodov kraljevine SHS s sedežem v Zagrebu, ki je bila ustanovljena 25. aprila 1919. Ta Zveza naj bi zastopala interese denarnih zavodov v vsej državi, a ni bila uspešna. Najprej so se odcepili beograjski denarni zavodi, potem pa še slovenski.

Akcijo za ustanovitev slovenskega društva denarnih zavodov so vodile štiri največje banke: Ljubljanska kreditna banka, Jadranska banka, Zadržna gospodarska banka in Kreditni zavod za trgovino in industrijo v Ljubljani. Predlog društvenih pravil je Pokrajinska uprava za Slovenijo odobrila 7. novembra 1921 in 21. decembra je bil ustanovni občni zbor v prostorih Jadranske banke; občnemu zboru je predsedoval dr. Ivan Slokar. Na osnovi društvenega zakona je petnajst denarnih zavodov ustanovilo Društvo bančnih zavodov Slovenije. Predsednik društva je bil Alojz Tykač, generalni ravnatelj Ljubljanske kreditne banke, podpredsednika pa sta bila Avgust Tosti, ravnatelj Kreditnega zavoda, in Ivan Slokar, direktor Zadržne gospodarske banke. Sedež društva je bil najprej v Jadranski banki, od leta 1923 ko se je le-ta preselila v Beograd, pa v novih prostorih Ljubljanske kreditne banke. Društvo je bilo sicer prostovoljno, v resnici pa je imelo naravo reprezentativnega predstavništva vseh denarnih zavodov v Sloveniji.

Naloga društva je bilo vsestransko zastopanje interesov pred oblastmi, usklajevanje obrestnih

mer, urejanje delovnega časa in drugih poslovnih pogojev dela, evidentiranje kreditov in ustvarjanje zbirke podatkov o posojilih. Maja 1924 je bil sklenjen dogovor o obrestni meri, ki ga je podpisalo 54 denarnih zavodov v Sloveniji in je veljal več let, v tem času so se obrestne mere precej znižale. V letih 1927 in 1928 je društvo predlagalo ustanovitev zbornice denarnih zavodov na temelju obveznega članstva vseh denarnih zavodov z določeno članarino, a v teh prizadevanjih ni uspelo. V letih gospodarske krize se je dejavnost društva zmanjšala, aktivnejša je bila po uvedbi zaščite denarnih zavodov in v novi gospodarski konjunkturi po letu 1936. Med drugo svetovno vojno je dejavnost društva skoraj povsem zamrla, ker je bila večina bančnih aktiv izven Ljubljane in zato zanj nedostopna. Po osvoboditvi je bilo društvo samodejno izbrisano iz seznama društev, ker po novem zakonu o društvih z dne 25. 8. 1945 ni bilo predloga za ponoven vpis.

8. Pokrajinska zveza delodajalcev

Med okupacijo v drugi svetovni vojni se je spremenila narava stanovskih organizacij, spremenila se je tudi vsebina njihovega dela. Na nemškem okupacijskem ozemlju so bile vključene v sistem nemških gospodarskih zbornic, ali pa so bile odpravljene. V Ljubljanski pokrajini so bile kot Zveza delodajalcev sestavni del fašističnega korporacijskega sistema skupaj s Pokrajinsko delavsko zvezo in Združenjem kmetovalcev. Delavska zbornica se je namreč preoblikovala v korporacijski sindikat delojemalcev, Kmetijska zbornica v Združenje kmetovalcev, podjetniška združenja pa v Pokrajinsko zvezo delodajalcev s 44 panožnimi sindikati delodajalcev. Iz vseh podjetniških združenj, iz nekdanje zveze obrtnih združenj, iz zveze trgovskih gremijev, iz zveze gostilničarskih zadrug, iz združenja denarnih zavodov, iz zveze industrijcev in iz na novo nastalega združenja kmetovalcev je bila ustanovljena Pokrajinska zveza delodajalcev. Ustanovljena je bila z uredbo Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino z dne 15. novembra 1941. Imela je štiri združenja in skupni Urad Zveze. Združenje industrijcev in obrtnikov je imelo v 17 panožnih sindikatih včlanjenih 250 industrijskih podjetij in 5.600 obrtnikov, Združenje trgovcev je imelo 22 sindikatov s 4.500 člani, Združenje 23 denarnih in zavarovalnih zavodov je imelo štiri sindikate, Združenje kmetovalcev (nekdanja Kmetijska zbornica) s 45.000 člani je imelo en sam sindikat. Pokrajinska zveza delodajalcev je bila sestavni del fašističnega Pokrajinskega sveta korporacij (nekdanja Zbornica).³³

³³ Organizacijsko delo Zveze delodajalcev. Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo, Ljubljana 1943, XXVI, št. 48, 15. junij 1943.

SUMMARY

ORGANISATIONS OF PROFESSIONAL AND ECONOMIC INTERESTS OF SLOVENIA DURING THE INTERWAR PERIOD

General and specialised chambers protected professional interests. The former included the Chamber of Commerce, Crafts and Industry representing the employers, the Workers' Chamber standing for the workers, and the Agricultural Chamber defending the interests of the peasant class. In addition to the general chambers, a number of specialised chambers represented the interests of individual activities or professions (engineers, doctors, pharmacists, lawyers, notaries). The membership in all chambers was obligatory and governed by special laws and regulations. The compulsory associations of merchants, craftsmen, and industrialists were regulated on the basis of the trade law, while the association of the banking institutions represented the interests of all financial institutions on the basis of the associations' law.

The most important chamber was the Chamber of Commerce, Crafts, and Industry. Established in 1851 as Chamber of Trade and Crafts of Carniola, it was also the oldest institution of that kind in Slovenia. By 1948, when its activity ceased, it had been in operation for 98 years without interruption. The Chamber was a compulsory economic association that defended professional interests, represented the professions before the authorities, and promoted commerce, crafts, and industry.

On 14 November 1918 the National Government for Slovenia extended the jurisdiction of the newly baptised Chamber of Trade and Crafts to the whole territory of Slovenia. On 30 June 1925 the chamber was again renamed to the Chamber of Commerce, Crafts and Industry in Ljubljana. It was reorganised as the second world war was already looming on the horizon. In February 1941 the crafts section established itself as an independent Chamber of Crafts, while the remaining sections were reorganised into the Chamber of Commerce and Industry. The Italian occupation authority integrated the Chamber in its corporative system and consequently the Chamber's character changed. Henceforth, both the employers' and the workers' syndicates were supposed to advance their interests through the Chamber, which was then under the direct

jurisdiction of the High Commissariat. The Chamber was subordinated to the Chamber for Carinthia in Klagenfurt following the German occupation of Ljubljana, while the Carniolan and the Styrian companies had already been under the jurisdiction of the Chamber of Commerce in Graz prior to that. After the liberation, the Chamber's operation was restored in its original scope under the direction of a 12-member board of deputies. The Chamber was dissolved on 5 May 1948.

Within the Yugoslav framework, the compulsory professional organisation of craftsmen, merchants and industrialists, as well as the financial institutions, were represented by crafts cooperatives, trade guilds, industrialists' unions, and the association of banking institutions of Slovenia. The provisions of the Austrian trade law relative to the obligatory association of economic agents continued to apply in Slovenia also after the creation of the Yugoslav state; more specifically, until 1931 when the new Yugoslav trade law entered into force. The 215 crafts cooperatives, with a total membership of 23,000 craftsmen of all fields, were affiliated with the Union of crafts cooperatives for Slovenia. The mandatory organisation of merchants was realised through the 33 trade guilds affiliated with the Union of trade guilds whose seat was in Ljubljana. 9,500 merchant members were members of the trade guilds. The industrialists were initially organised in the voluntary membership Union of industrialists on the basis of the associations' law. After the promulgation of the 1931 Yugoslav trade law, the Union of industrialists in Ljubljana was transformed into an obligatory association, which then counted among its members 407 industrial establishments in Slovenia. By 1939, the number of members had risen to 609. The majority of financial institutions was organised in the Association of financial institutions of Slovenia. When the association was established on 21 December 1921 it counted 15 members, but by 1924 the number of affiliated financial institutions increased to 54.

The character of professional organisations and the contents of their activities changed with the occupation during the Second World War. In the German-occupied territories, they were either incorporated into the system of German chambers of commerce or abolished. Like the Union of employers, the professional organisations in Ljubljana were integrated into the fascist corporative system, together with the Regional workers' union and Peasants association.